

RAZPRAVE – ČLANKI

Jakob J. Kenda
Ljubljana

STROKOVNA IN ZNANSTVENA RECEPCIJA SODOBNE FANTAZIJSKE LITERATURE (1. del)

Razprava bo uvodoma obnovila nekaj teoretičnih predpostavk pojma sodobna fantazijska literatura in postavila delovno hipotezo, potrebno za pregled strokovne in znanstvene recepcije zgornjega pojma. V nadaljevanju uvoda bo utemeljila omejitve pregleda recepcije na strokovno in znanstveno, nadalje na anglosaško področje in nazadnje na štiri najpomembnejše avtorje žanra: Tolkiena, Le Guinovo, Pullmana in Rowlingovo. Nato bo pregledala recepcijo prvega izmed četverice, Tolkiena, in razložila temeljni recepcijski model fantazije, kakršen se je razvil ob njem. Pri tem se bo ustavila vsaj ob nekaterih zanimivejših prispevkih o Tolkienu in pokazala na glavne smeri razpravljanja o tem avtorju.

In the introduction the discussion will revise some theoretical assumptions of the term contemporary fantasy literature and formulate a working hypothesis needed to review professional and scientific perception of contemporary fantasy literature. The introduction will explain why the discussion is limited to professional and scientific reception review only, to the Anglo-Saxon area and the four most prominent authors of the genre: Tolkien, Le Guinev, Pullman and Rowling. As next, Tolkien's reception will be reviewed, and his basic fantasy reception model will be explained. Some of the most interesting contributions about Tolkien and main directions of discussion about this author will be also presented.

Uvod

Izraz sodobna fantazijska literatura bomo v pričujočem spisu variirali tudi z drugimi, saj terminologija na tem področju še ni ustaljena: sodobna fantazijska književnost oziroma krajše fantazijska književnost, potolkienovska fantazija, novodobna fantazija, visoka fantazija in preprosto fantazija. Skupino literarnih del, ki jo ti izrazi v splošni rabi nejasno zajemajo, pa smo teoretično očrtali že na drugem mestu (glej predvsem Kenda: 171–188), in sicer kot enega izmed žanrov fantastike. Fantazija kot takšna temelji na videnju sveta kot razklanega na stvarno in nestvarno, kakršnemu smo priča predvsem od razsvetljenstva, oziroma iz tega razkola izhajajočega pojmovanja snovno-materialnih delcev literarne umetnine, ki nekatere izmed njih označuje za stvarne, druge pa za nestvarne. Zakoni literarne

verjetnosti nadalje zahtevajo, da nestvarni snovnomaterialni delci (npr. motiv čarovnice ali vesoljskega plovila) pridobijo čim več atributov, in to predvsem iz razmerja z drugimi delci, s čimer v fantastiki posledično pride do izgradnje bolj ali manj zapletene fantastične resničnosti. Vse to velja seveda za vse najrazličnejše strukture znotraj fantastike – utopijo, znanstveno fantastiko, menipejo, grozljivko in pogojno fantastiko – bistvena posebnost fantazijske literature pa je, da izhaja iz tradicije pravljice.

Zlasti tej posebni lastnosti obravnavanega žanra bi se veljalo posvetiti podrobneje kot v zgoraj navedenem spisu, saj se ob njej odpira vrsta pomembnih vprašanj. V prvi vrsti bi nas moralo zanimati razmerje med fantazijsko književnostjo, o kateri razpravlja predvsem anglosaška literarna veda, mladinsko fantastično pripovedjo, kot se ji je posvetil niz pomembnih razpravljavcev iz celinske Evrope od Krügerjeve, Klinberga in Müllerja do Kobetove, in šele nato avtorsko in ljudsko pravljico. Zdi se namreč, da gre pri nizu ljudska pravljica – avtorska pravljica – mladinska fantastična pripoved – sodobna fantazijska književnost pravzaprav za razvojne stopnje enega in istega literarnega fenomena, pri čemer se je vsaka od stopenj razvila iz svoje neposredne predhodnice, ta pa je bila z njenim pojavom kmalu v zatonu.

Takšna razširjena obravnava posebne lastnosti, ki fantazijsko književnost oddvojuje od sorodnih struktur fantastike, bi prejkone v marsičem pojasnila tudi prekrivajočo se terminologijo na tem področju. A to in še številna druga vprašanja morajo ostati na tem mestu odprta. Za potrebe pregleda recepcije sodobne fantazijske književnosti pa je potrebno postaviti samo še eno delovno hipotezo: ta žanr se je osnoval s Tolkienovim *Gospodarjem prstanov* (1954–55), ki se je oddvojil od prejšnje razvojne stopnje, mladinske fantastične pripovedi, predvsem z neizmerno povečano kompleksnostjo fantastičnega sveta.

Po-tolkienovska fantazijska literatura je s stališča recepcije sicer zanimiva v kar nekaj pogledih. Svojtstven vidik, ki bi ga morale poleg metod literarne vede vsaj deloma podpirati tudi sociološke, je na primer vprašanje fantazijske subkulture. Ta se v nekaj pomembnih točkah razlikuje od drugih znanih ljubiteljskih skupin na področju literature in je še najbližje znanstvenofantastičnemu *fandomu*, tj. različnim, medsebojno zapleteno povezanim skupinam ljubiteljev znanstvene fantastike. Z znanstvenofantastično subkulturo tako fantazijsko družijo nekaj potez – npr. sorodna starostna struktura – zaradi katerih sta oba fandoma lahko v primernih razmerah izrazito aktivistična in v neposrednih konfrontacijah s svojimi nasprotniki dostikrat celo uspešna. Tako je znano, kako je Tolkienov fandom avtorju *Gospodarja prstanov* v šestdesetih priboril zmago nad piratsko izdajo sicer močne in uveljavljene ameriške založbe Ace (primerjaj Carpenter: 305), ljubitelji Harryja Potterja iz Velike Britanije in ZDA pa so pred nekaj leti dosegli svoje v sporu s korporacijo Warner Bros. (primerjaj npr. Whited: 11).

Ob teh primerih je očitno, da brez tovrstne literarno-sociološke perspektive recepcije fantazijskih del preprosto ni mogoče razumeti v celoti; prav spopad z založbo Ace je nedvomno omogočil razmere za nastanek t. i. *campus-culta*, s katerim se je Tolkien 'v zavesti svojih bralcev pridružil osebnostim, kot so bili Ché Guevara, The Beatles, Marshall MacLuhan in Bob Dylan' (Manlove: 156), to pa je vsaj deloma gotovo vplivalo tudi na recepcijo Tolkiena v stroki in znanosti. Toda prikaz celostne recepcije in medsebojne prepletenosti vseh posameznih akterjev in skupin v njej na tem mestu ne more biti naš namen, saj bi takšna naloga zahtevala mnogo več prostora. Cilj razprave je tako izrabit receptijsko metodo za

pregled, ovrednotenje in smotrno razporeditev najpomembnejšega razpravljanja o sodobni fantastiji, in sicer časopisno literarnega, revijalnega ter ne nazadnje seveda znanstvenega. Razpravljanje o po-tolkienovski fantastiji je namreč na Slovenskem še v povojih in zaradi tega se zdi bistveno začeti pri pregledu prispevkov o njej, kakršni so nastali v tujini.

Za opis nadaljnje zamejitve pričujočega pregleda recepcije je potrebno najprej omeniti, da sta stroka in znanost o fantastijski književnosti šibki tudi v drugih deželah celinske Evrope, ki na tem področju izrazito zaostajajo za anglosaškimi deželami. Na območju celinske Evrope je namreč šele v osemdesetih prišlo do prvih daljših teoretskih besedil o fantastiji, pri čemer je verjetno prvo Pescheva doktorska teza, ki je bila prvič izdana leta 1982. Izvirne znanstvene monografije o najpomembnejših avtorjih sodobne fantastije pa so se na področju celine začele pisati šele v drugi polovici devetdesetih (za krajši pregled teh publikacij glej Honegger: 2). Razlog za to je gotovo najti v posebnem položaju fantastijske književnosti: vsi izstopajoči avtorji tega žanra prihajajo iz anglosaških dežel, zato se jim, tako kot žanru v celoti, posvečajo predvsem anglosaški razpravljavci. A taisti avtorji so zanimivi celotni publiki Zahoda, nekateri, na primer Rowlingova, pa so uspeli celo na večini svetovnih trgov. Zato so tej temi začeli v zadnjem času vendarle posvečati pozornost tudi raziskovalci iz neanglosaških dežel.

Pri pregledu zgoraj opredeljenega razpravljanja bomo tako ostajali zgolj na anglosaškem področju; ne le zaradi mnogo številčnejšega in bolj razvitega raziskovanja fantastije v teh deželah, temveč tudi zato, ker je anglosaška recepcija fantastijske literature v mnogočem drugačna kot na primer pri nas; s širitvijo razprave na neanglosaške dežele bi bili primorani pokazati tudi na razlike med recepcijami na raznih geografskih področjih, kar bi spet pretirano razširilo obseg našega pisanja.

Še zadnja omejitev pa izhaja iz dejstva, da je pregled vendarle potrebno osredotočiti na recepcijo manjšega števila avtorjev, pri čemer se zdi najbolj smotrno seveda preučiti prav najpomembnejše. Pri naboru slednjih nam je deloma lahko v pomoč bogata terciarna in kvartarna literatura o tem področju – ‘vodič’ *Fantasy Literature* trojice Tymn-Zahovski-Boyer (1979), Clute-Grantova *The Encyclopedia of Fantasy* (1993), bibliografski leksikon Lynnove (1995), znani Barronov historično-kritični pregled fantastije in grozljivke (1999) in drugi. A ti pregledi nam ne morejo biti edino merilo za določanje, kateri so najpomembnejši avtorji. Fantazija je namreč v devetdesetih dobila silovit vzgon z vrsto novih pisateljev, ki jim zgornja terciarna in kvartarna literatura posveča malo prostora ali sploh nič, saj je bila izdana bodisi prav v devetdesetih bodisi še prej.

Pri naboru najpomembnejših avtorjev se bomo zato naslanjali tudi na izkušnje posredništva, ki jim je v slovenski prostor šele v zadnjih dveh desetletjih uspelo pripeljati vrsto fantastijskih piscev; med njimi so vsekakor znani uredniki mladinske književnosti – Uršič, Cerar in Ilc – a tudi mnogi prevajalci in drugi akterji tega literarnega trga, o katerih bo morala spregovoriti študija recepcije fantastijske literature na Slovenskem. Seznam pomembnejših avtorjev tega mladega žanra pa je na podlagi obeh meril prejkone sledeč: J. R. R. Tolkien, Ursula K. Le Guin, Peter Beagle, Richard Adams, Stephen Donaldson, Roger Zelazny, Terry Pratchett, George R. R. Martin, Eoin Colfer, Philip Pullman, William Nicholson in J. K. Rowling. A tudi takšen nabor pomembnejših avtorjev je seveda nekoliko preobsežen, sploh pa ga velja preveriti in ustrezno skriti zato, ker se prenekateri

izmed teh pisateljev ne zdijo tako bistveni – Beagla, na primer, lahko označimo kot postranskega za razvoj žanra.

V zvezi z našim ciljem, torej pregledom strokovnih in znanstvenih odzivov, je za skrčenje zgornjega nabora še najboljša metoda preprosto numerično-statistično preverjanje, koliko se je o naštetih avtorjih pravzaprav pisalo. Pri tem z uporabo ustreznih gesel in omejitev iskanja v nekaj večjih knjižnicah – Bayerische Staatsbibliothek (BS), Bibliotheque Nationale (BN), British Library (BL) in Library of Congress (LOC) – dobimo sledeče število zadetkov strokovne literature o izbranih pisateljih:

AVTOR	BS	BN	BL	LOC	SKUPAJ
Tolkien	64	79	385	235	763
Le Guin	10	11	43	78	142
Beagle	0	1	1	1	3
Adams	0	0	2	1	3
Donaldson	1	0	1	2	4
Zelazny	4	2	3	10	19
Pratchett	2	0	8	1	11
Martin	1	0	1	2	4
Colfer	0	0	0	0	0
Pullman	8	4	16	12	40
Nicholson	0	1	1	0	2
Rowling	39	31	65	58	193

Iz takšnega statističnega pregleda je jasno razvidno, kateri avtorji so stroki in znanosti v različnih deželah daleč najbolj zanimivi, saj po številu zadetkov izstopajo tako v njihovih nacionalnih knjižnicah kot v seštevku. To so torej J(ohn) R(onald) R(euel) Tolkien (1882–1973) s kar sedemstotriinšestdesetimi zadetki, J(oanne) K(athleen) Rowling (1965–) z okoli štirikrat manjšim seštevkom, Ursula K(roeber) Le Guin (1929–) s stodvainštiridesetimi in deloma še Philip (Nicholas) Pullman (1946–) s štiridesetimi. Že slednjega glede na skoraj dvajsetkrat manjše število zadetkov od Tolkienovih namreč komaj lahko prištevamo med najpomembnejše avtorje sodobne fantastije, toda odločitev za njegovo vključitev v nadaljnje razpravljanje nam bo okrepila domneva, da pisanja o njem pravzaprav ne more biti toliko kot o starejših avtorjih, kakršna sta Le Guinova in Tolkien. Oba pisatelja, ki sta na lestvici seštevkov za Pullmanom (Zelazny z devetnajstimi in Pratchett z enajstimi) pa prav gotovo ne moremo uvrščati med bistvene, saj je njuno število zadetkov očitno pridobljeno predvsem na področju njunih nacionalnih literatur: Američan Zelazny jih ima deset od skupno devetnajstih v Library of Congress, Anglež Pratchett pa osem od enajstih v British Library.

Vsaj z vidika stroke in znanosti so naštetih štirje avtorji torej očitno najpomembnejši, in to seveda predvsem vsak s svojim najbolj reprezentativnim delom – Tolkien z obsežnim romanom *Gospodar Prstanov* (1954–55), Le Guinova s ciklom *Zemljemorje* (1968–2003), Pullman s trilogijo *Njegova temna tvar* (1995–2000) in Rowlingova s predvidoma sedemdelno pripovedjo *Harry Potter* (1997–). Pri-

čujoči spis se tako zdi smotno osredotočiti prav na ta dela; tako zaradi njihovega pomena za žanr, kot tudi zato, ker se bomo s takšno dokončno omejitvijo na zgolj kanonske avtorje lahko ustavili vsaj ob nekaterih prispevkih o poglavitni prozi sodobne fantazije.

Gospodar prstanov

Recepcija sodobne fantazijske literature na anglosaškem je bila izrazito burna ob slehernem izmed najpomembnejše četverice. Tako bomo v nadaljevanju podrobneje opisali dve desetletji trajajočo razpravo med Le Guinovo ter njenimi kritiki iz feminističnega tabora, vsaj na tem mestu pa lahko omenimo tudi to, da je ostro kritiko feministične šole doživel marsikateri pisec fantazijskih del, o katerem sicer ne bomo govorili, na primer Richard Adams (primerjaj Gradišnik: 439). Skrajno negativnim mnenjem o posameznih fantazijskih delih, izhajajočih iz najrazličnejših stališč, lahko nadalje sledimo vse do današnjih dni: predvsem religiozna desnica je v zvezi s pripovedjo *Harry Potter* zahtevala različne restriktivne ukrepe, ki jih bomo natančneje razčlenili kasneje. Podobno buren odziv pa je seveda doživelo že prvo sodobno fantazijsko delo, *Gospodar prstanov*, katerega avtor, J. R. R. Tolkien, je zaradi svojega pomena za razvoj moderne fantazije pogosto označen kot njen oče. Ta naslov mu gre vsekakor pripisati tudi s stališča preučevanja recepcije v anglosaški stroki in znanosti, saj se je prav ob *Gospodarju* uveljavil njen model, ki ga lahko z manjšimi odkloni spremljamo pri katerem koli temeljnem delu tega žanra.

Toda ob najzgodnejšem pisanju, vsaj posredno razpravljajočem o *Gospodarju*, ta model nikakor ni razviden. Pri tem mislimo na Tolkienovo esejistiko, katere najpomembnejše člene je v svojih predavanjih predstavil že v tridesetih, torej dve desetletji pred izidom romana. Tolkienova esejistika je sicer usmerjena k opisovanju njegove poetike, k literarnozgodovinskim vprašanjem, predvsem k tistim, ki se tičejo literature zgodnjega srednjega veka, k lingvističnim razmišljanjem in še nekaterim drugim področjem. Kot takšna je bila zelo vplivna: kasnejši razpravljavci so te njegove spise, predvsem najpomembnejšega iz leta 1937, *On Fairy-stories*, pogosto jemali za podporo svojim utemeljitvam, za izhodišče pisanja itd. Tovrstne aplikacije Tolkienovih načel, izraženih v njegovi esejistiki, so se v okviru razprav izkazale za večidel problematične: spis Manlova, ki se mu bomo posvetili kasneje, na primer zgreši bistveno ideološko premiso *Gospodarja* prav zaradi pretiranega sledenja poetiki, ki jo je izrazil avtor v svojih predavanjih. Poleg tega pa so vsaj nekoliko vprašljiva tudi Tolkienova načela sama, kar najlažje brez komentarja pokažemo na primeru njegovega najpogosteje citiranega prepričanja. O pomenu fantazijskih besedil za bralca nam avtor pove sledeče: ob njih naj bi bralec okreval, 'tudi v zdravstvenem smislu', saj naj bi mu 'ponovno omogočila jasen uvid' (oboje Tolkien 2002: 146). Nadalje bralcu fantazija nudi pobeg, ki se zdi Tolkienu 'po pravilu zelo priročen in je lahko celo junaški' (isto: 148), vsaj spričo tehnicistične sodobnosti, kakršno mu predstavlja 'hrup, smrad, brezobzirnost in objestnost motorja na notranje izgorevanje'. Pobeg je 'priročen' in 'časten' tudi iz drugih razlogov: zaradi 'lakote, žeje, bolečine, žalosti, nepravičnosti' in tako dalje, vse do 'želje po pogovoru z drugimi živimi bitji' (vse od zadnje navedbe isto: 151). In nazadnje nas fantazija tudi tolaži, predvsem s srečnim koncem.

Kakor koli, tovrstno pisanje, resda pomembno za številne razpravljavce o Tolkienu, je zgolj zanimiv odstop od splošnega modela recepcije v okviru strokovne in znanstvene publike. Model se tako pokaže šele ob izidu avtorjevega osrednjega fantazijskega dela, in sicer najprej v izraziti polarizaciji vrednostnih mnenj. Do nje je ob *Gospodarju* prišlo že leta 1954, ob izidu prvih dveh zvezkov romana – *Bratovščina prstana* in *Dvoje stolpov* – dokončno pa so se skrajnosti v vrednostnih ocenah pokazale 1955., po izidu tretjega – *Vrnitev kralja*.

O časopisnih zapisih o *Gospodarju* s konca petdesetih pisec dveh izmed najbolj priznanih monografij o Tolkienu, Tom Shippey, meni, da so tako ekscesno različna mnenja izvirala najprej iz dolgoletnih nasprotij med pripadniki različnih literarnih združb (glej Shippey 2002: 1–6). In res: Tolkien je bil član literarnega krožka *Inklings*, temelječega na anglosaški tradiciji druženja samcev iz univerzitetnih krogov, ki je imela skladno s svojim imenom *nagib* k fantaziji. Prav neformalni vodja te skupine in dolgoletni Tolkienov prijatelj C. S. Lewis pa je bil karseda skrajno pozitiven v svojem recenzijskem zapisu v *Time and Tide* (primerjaj npr. Carpenter: 292) in je prispeval priznavalni zapis na knjižnem ovitku prvega zvezka, v katerem je med drugim Tolkiena neuspešno primerjal z Ariostom.

Iz danes dostopnih virov je tudi razvidno, kdo je bil za najbolj odločnimi začetnimi napadi na *Gospodarja*. Eden izmed prvih negativno nastrojenih zapisov se je pojavil v *Times Literary Supplement*; njegov avtor se sicer podenj ni podpisal, a raziskovalci so menda brez dvoma dokazali (glej Shippey 2002: 430), da je šlo za Alfreda Duggana, člana literarnega kroga zgodovinskega romana, ki ga je okrog sebe zbiral znani Evelyn Waugh. Ta tabor tudi ni tako kmalu odnehal; Philip Toynbee, prav tako iz Waughovega kroga, je v *Observerju* še leta 1961 z užitkom ugotavljal, da navdušenje nad *Gospodarjem* končno upada (primerjaj Toynbee: 19), čeprav je bilo res prav nasprotno.

Različnim frakcijam manj zavezani kritiki so bili leta 1954, v čakanju na zaključek romana, nekoliko bolj zadržani. A polarizacija med skrajno hvalo in kritiko se pravzaprav kaže tudi pri njih. Znotraj iste recenzije v *Observerju* je tako Edwin Muir zapisal, da je *Gospodar* 'izredna knjiga' s 'kolosalno temo', vezano na 'nenavadne in osupljive epizode, nekatere naravnost veličastne' (vse Muir: 7), obenem pa mu je očital vrsto hudih pomanjkljivosti, predvsem slogovno šibkost in plitvost likov. Podobno razcepljeni so tudi drugi kritiški zapisi, na primer Lambertov v *Sunday Timesu*. Ta si na vprašanje, ali je *Gospodar* 'dolgovezno bebljanje s sporočilom' vendarle odgovarja, da ni, saj 'jadra z narativno in slikarsko silo, ki jo dviguje nad ta nivo'. A temu navkljub si Lambert v zadnji vrstici članka le ne more kaj, da ne bi romana označil za 'bizaren podvig' (vse Lambert: 3).

Še bolj izrazito polarizacijo na skrajno hvalo in negativno kritiko so časopisne recenzije dosegle leto kasneje, ob izidu zadnjega zvezka. Pozitivnim mnenjem se je med drugimi pridružil Bernard Levin, ki je v *Truth* zapisal: 'Eno izmed resničnega upoštevanja vrednih del našega časa, morda pa celo literarne zgodovine v celoti' (citirano v Carpenter: 296–297). A bolj odločni so bili tudi kritiki: Tolkienu je (literarno) časopisje do začetka šestdesetih očitalo, da so njegovi liki enodimenzionalni, spolnost prezrta, kritike so jezili črno-beli odnos do psihološko neutemeljenega zla oziroma dobrega, pomanjkanje sporočila in ne nazadnje seveda eskapizem (za enega izmed povzetkov zgodnjih kritik glej isto: 292–309).

Navedeni in še drugi očitki *Gospodarju* so se izkazali za večinoma neutemeljene, a pri tem je časopisno in revijalno pisanje vendarle izpostavilo nekaj problemov,

ki bi jih bolj smotno lahko združili v dve pomanjkljivosti: svetovnonazorska in etična komponenta romana sta zaradi svoje relativne preprostosti v precejšnjem neskladju z izrazito bogato estetsko platjo, problematično pa je tudi prikazovanje vlog spolov. A kritika je imela v razpravljanju o Tolkienu še večjo vlogo zaradi svoje emocionalne osti. Šolski primer razburjenega in razburljivega eseja nam je lahko nekaj strani obsegajoči revijalni zapis Edmunda Wilsona *Oo, Those Awful Orcs!* (1956). Wilson tu Tolkienovemu *Gospodarju* v izrazito odslovljenem tonu v prvi vrsti očita šibkosti na področju sloga in likov, predvsem pa se neprestano obrača k njegovi publiki, ki jo ima za otročjo: ko se nazadnje sprašuje, od kod bralcem veselje za takšne 'klobasarije', ugotavlja, da 'imajo določeni ljudje – morda predvsem v Britaniji – pač vse življenje potrebo po mladostniški plaži' (314).

S takšno naperjenostjo so negativne obravnave iz časopisja močno zaznamovale daljše strokovno in znanstveno razpravljanje, ki je začelo nastajati že v poznih petdesetih, saj predvsem zgodnje priznavalno raziskovanje dostikrat ne more mimo zavzetega spodbijanja navedenih očitkov; značilna tovrstna monografija o *Gospodarju* je že omenjana *The Road to Middle Earth* T. A. Shippeyja, ki si za izhodišče razpravljanja o različnih vidikih pogosto jemlje spodbijanje Tolkienovih kritikov. Citiranega Wilsona pa poleg Shippeyja (2002: 2, 3, 5, etc.) odločno zavračajo vsaj še Patricia Meyer Spacks (30), Rose A. Zimbardo (70–71), Marion Zimmer Bradley (90), Patrick Curry (82–83) in Paul Kocher (80, 115).

Znanstvenih besedil, ki bi o Tolkienu prinašala izrazito negativne izsledke, je sicer malo, daleč najpomembnejše pa je vsekakor *Modern Fantasy* C. M. Manlova (1975). Monografija je zanimiva že zaradi njenega teoretičnega prispevka k razpravljanju o fantaziji, temu pa dodaja še pet študij, izmed katerih je četrta posvečena Tolkienu. Njeno prvo polovico nameni treznemu pregledu avtorjeve biografije in poetike, na podlagi katere nato v drugi polovici poglavja enega za drugim mirno niza sicer precej ostre očitke na račun *Gospodarja*.

Nič čudnega torej, da tako številni razpravljavci spodbijajo tudi Manlova, pri čemer je potrebno poudariti, da ga dejansko velja zavrniti. Kljub svojemu odločnemu napadu na Tolkiena namreč ne daje tehtnih zaključkov, saj, kot smo že omenili, temelji na napačni interpretaciji osnovnega ideološkega vidika *Gospodarja*. Osnovna ideologija *Gospodarja* seveda izhaja iz avtorjevega krščanstva in prek nje dobijo vsa zavestna bitja njegovega fantazijskega sveta svobodno voljo. Pri tem tista bitja, ki v trenutkih odločitve izberejo Dobro, slednje slej ko prej nagradi. Spomnimo se samo ljubko klenega hobita Sama, ki se mu spričo cele vrste odločitev za dobro uresničujejo želje na skoraj čaroben način: tako samo zavzdihne, kako rad bi videl katerega izmed mûmakov, orjaških prednikov slonov (Tolkien 2004: 647) in le štirinajst strani kasneje eno izmed teh neizmernih bitij v bojni opremi in furiji pribobni prav mimo Sama: kakšen prizor! Taisto se nato ponovi še večkrat: Sam na gori Pogube, tako rekoč pred smrtjo, žalostno sanjari, da bodo tudi o njem peli pesmi (isto: 950), in čim ga rešijo, se zgodi natanko to (954). In še en primer: komaj si Sam zaželi, da je njegov ljubi poni Bill nekako preživel samotno pot prek divjine in se bosta nekoč morda spet srečala (990), že se izkaže, da ga čaka nekaj metrov stran (994).

Kakor koli, problem Manlova je v tem, da v *Gospodarju* opazi zgolj svobodno voljo, vrednost vmešavanja Dobrega pa povsem prezre. Od tod njegovi nenavadni zaključki, kot npr. ta, da Tolkienovi liki sploh niso junaki, saj vedno po čudežu pobegnejo (glej Manlove: 180–186). Na podlagi opisane ideologije se seveda nji-

hovo junaštvo pokaže, predvsem kadar so soočeni s skušnjavo; zaradi svobodne volje se lahko odločijo za lažjo pot zla, dobro pa zahteva pogum. In če se junaki odločijo za slednjega, jim bo Dobro po preprosti logiki Tolkienovega fantazijskega sveta vsekakor pomagalo z nenavadnim naključji.

S tem ekskurzom v zavrnitev Manlova pa smo tudi že uporabili nekatere izsledke, ki jih je od šestdesetih do danes prispevalo daljše strokovno in znanstveno razpravljanje o *Gospodarju*. Naslanjali smo se predvsem na področje pomena krščanske ideologije in z njo povezanega pojmovanja junaka; v zvezi s tema vidikoma velja morda izpostaviti spise Meyer Spacksove, Zimbardove, Zimmer Braldleyjeve in Fullerja ter šesto poglavje Kocherjeve monografije o Tolkienovem romanu (Kocher sicer pokriva še marsikatero drugo področje in je poleg Shippeyja najbolj pogosto citiran tolkienist). Pomembno vprašanje nadalje predstavlja vir romana v ljudski in umetni pravljici, kakor ga prikazujeta na primer R. J. Reilly in J. S. Ryan. Srednjeveške vire *Gospodarja* spet zelo kvalitetno obdela Kocher v prvem poglavju omenjene monografije in o pomenu mitologije med drugim zanimivo pišejo Patrick Grant, Ruth Noel in Lionel Basney, v zvezi z obema vidikoma pa velja posebej izpostaviti zbornik urednice Jane Chance *Tolkien and the Invention of Myth*. O zapleteni strukturi prve sodobne fantazije sta razpravljala tudi Randel Helms in že omenjani Shippey, o njenem nastanku pa do današnjega dne nepresežena biografija Carpenterja. Med pomembnimi prispevki ne nazadnje velja omeniti vsaj še spise o avtorjevih lingvističnih virih oziroma literarnih zgledih, s čimer se med drugim ukvarjata Lin Carter in Charles Huttar.

Ob tolikšni obilici priznavalnega in dostikrat utemeljeno poglobljenega razpravljanja o Tolkienu je seveda nujno, da je v splošnem danes priznan vsaj kot začetnik novega žanra. A to nikakor ne pomeni, da je spor o Tolkienovi vrednosti končan, saj je izbruhnil še večkrat, najbolj očitno ob koncu prejšnjega stoletja. Takrat sta se veriga knjigarn Waterstone in televizijski Channel 4 odločila za anketo o tem, katera knjiga je po splošnem mnenju najboljša v zadnjem stoletju. Od preko 26.000 glasov jih je daleč največ dobil prav *Gospodar*, kar je sprožilo mnogo cinizma; Greerova je v reviji *W* tako pisala, da se ji je s tem uresničila njena mora (primerjaj Curry: 82). Ob tem so se pojavila tudi ugibanja o verodostojnosti glasovanja: Auberonu Waughu so bili v njegovem pisanju v *Timesu* rezultati sumljivi in namigoval je, da so takšni zaradi organizirane kampanje Tolkienovih ljubiteljev (primerjaj isto). Tudi zato so glasovanje ponovili številni časopisi v anglosaškem svetu, a rezultati so bili enaki celo pri glasovanju Folio Society, katere člani so po tradiciji zagovorniki Dickensa in Austenove. To pa je spet sprožilo nov val ironiziranja. Neki angleški romanopisec je tako menda zgolj na pol šaljivo izjavil, da 'to kaže, zakaj bi bilo treba zapreti knjižnice in zakaj ni tako pametno, da se ljudi uči brati.' (Coren: 2).

Takšni primeri ponovnega negativnega vrednotenja *Gospodarja*, njegovega avtorja in bralstva so vsebinsko še manj zanimivi kot zgodnejši, saj v najboljšem primeru ponavljajo znane očitke. Zato se zdi za konec bolj pomembno očitati model recepcije v stroki in znanosti, kot se nam je pokazal skozi njen pregled, saj mu bomo tako v drugem in tretjem delu razprave lažje sledili pri preostali trojici kanonskih avtorjev sodobne fantazije.

Po osnovnem modelu recepcije fantazije stroka kanonska dela tega žanra opazi že zelo kmalu, kot je tudi Tolkiena, o katerem so se kresala mnenja takoj po izidu prvih dveh zvezkov *Gospodarja*. Prav v tem je naslednja poteza modela: mnenja

stroke se nemudoma polarizirajo. Spor nato prestopi iz časopisov v revije, kot je pri Tolkienu, še preden se je iz ene od njih oglasil Wilson. Že v revijah spor preide tudi v območje literarne in drugih znanosti, pri čemer je pozitivno pisanje o fantazijskih delih lahko krajše ali daljše, kritika pa se običajno omejuje na manj obsežne spise; že poglavje Manlova je med njimi izjema. Zgodnje zagovorniško pisanje, ki je dostikrat čustveno, in kasnejše priznavalno pa sčasoma prevladata – Tolkien je postal v anglosaškem prostoru v splošnem priznan konec šestdesetih. A navkljub splošnemu sprejetju avtorja za kvalitetnega se vsake toliko kritika znova oglasi pri vsakem od osrednjih piscev fantazije, tako kot tudi pri avtorju *Gospodarja*.

Viri:

Barron, Neil (ur.) (1999): *Fantasy and Horror: A Critical and Historical Guide to Literature, Illustration, Film, TV, Radio, and the Internet*. Lanham, London: The Scarecrow Press.

Basney, Lionel (2004): Myth, History and Time in *The Lord of the Rings*. V: Rose A. Zimbardo and Neil D. Isaacs (ur.): *Understanding The Lord of the Rings: The Best Tolkien Criticism*. Boston, New York: Houghton Mifflin Company, str. 183–194.

Carpenter, Humphrey (2002): *J. R. R. Tolkien: A Biography*. London: HarperCollins.

Carter, Lin (1969): *Tolkien: A Look Behind The Lord of the Rings*. New York: Ballantine.

Chance, Jane (ur.) (2004): *Tolkien and the Invention of Myth: A Reader*. London: Eurospan.

Clute, John in Grant, John (1999): *The Encyclopedia of Fantasy*. New York: St. Martin's Griffin.

Coren, Michael (2001): *J. R. R. Tolkien: The Man Who Created The Lord of the Rings*. Toronto, New York: Stoddart.

Fuller, Edmund (2004): The Lord of the Hobbit. V: Rose A. Zimbardo in Neil D. Isaacs (ur.): *Understanding The Lord of the Rings: The Best Tolkien Criticism*. Boston, New York: Houghton Mifflin Company, str. 16–30.

Gradišnik, Janez (1987): O pisatelju in delu. V: Richard Adams: *Vodovnikova vesina*. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 436–447.

Grant, Patrick (2004): Tolkien: Archetype and Word. V: Rose A. Zimbardo in Neil D. Isaacs (ur.): *Understanding The Lord of the Rings: The Best Tolkien Criticism*. Boston, New York: Houghton Mifflin Company, str. 163–182.

Helms, Randel (1974): *Tolkien's World*. Boston, Houghton Mifflin.

Honegger, Thomas (2005): The Monster, the Critics, and the Public: Literary Criticism after the Poll. V: Thomas Honegger (ur.): *Root and Branch: Approaches towards Understanding Tolkien*. Zürich, Bern: Walking Tree Publishers, str. 1–5.

Huttar, Charles A. (1975): Hell and the City: Tolkien and the Traditions of Western Literature. V: Jared Lobdell (ur.): *A Tolkien Compass*. La Salle: Open Court Press.

Kenda, Jakob J. (1998): Novejše teorije fantastike. V: *Literatura*, št. 83–84 (maj/junij 1998), str. 161–189.

Kobe, Marjana (1987): *Pogledi na mladinsko književnost*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Kocher, Paul (2002): *Master of Middle-earth: The Achievement of J. R. R. Tolkien*. London: Pimlico.

Lambert, J. W. (1954): New Fiction. *Sunday Times*, 8. 8. 1954, str. 3.

- Lynn, Ruth Nadelman (1995): *Fantasy Literature for Children and Young Adults: An Annotated Bibliography*. New Providence: R. R. Bowker.
- Manlove, Colin Nihcolas (1975): *Modern Fantasy: Five Studies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Meyer Spacks, Patricia (1959): Ethical Patern in *The Lord of the Rings*. *Critique* 3, 1959, str. 30–42.
- Muir, Edwin (1954): Strange Epic. *Observer*, 22. 8. 1954, str. 7.
- Noel, Ruth S. (1997): *The Mythology of Middle-earth*. London: Thames and Hudson.
- Pesch, Hemut W. (2001): *Fantasy: Theorie und Geschichte einer literarischen Gattung*. Passau: edfc.
- Reilly, R. J. (2004): Tolkien and the Fairy Story. V: Rose A. Zimbardo in Neil D. Isaac (ur.): *Understanding The Lord of the Rings: The Best Tolkien Criticism*. Boston, New York: Houghton Mifflin Company, str. 93–105.
- Ryan, J. S. (2004): Folktale, Fairy Tale, and the Creation of a Story. V: Rose A. Zimbardo in Neil D. Isaac (ur.): *Understanding The Lord of the Rings: The Best Tolkien Criticism*. Boston, New York: Houghton Mifflin Company, str. 106–121.
- Shippey, Tom (2000): *J. R. R. Tolkien: Author of the Century*. London: HarperCollins.
- Shippey, Tom (2002): *The Road to Middle Earth*. London: HarperCollins.
- Tolkien, J. R. R. (2002): *The Monsters and the Critics and Other Essays*. London: HarperCollins.
- Tolkien, J. R. R. (2004): *The Lord of the Rings: 50th Anniversary Edition*. London: HarperCollins.
- Toynbee, Philip (1961): Dissension Among the Judges. *Observer*, 6. 8. 1961, str. 19.
- Tymn, Marshal B., Zahovski, Kenneth J., Boyer, Robert H. (1979): *Fantasy Literature: A Core Collection and Reference Guide*. New York & London: R. R. Bowker Company.
- Whited, Lana A. (2004): Introduction. Harry Potter: From Craze to Classic? V: Lana A. Whited (ur.): *The Ivory Tower and Harry Potter: Perspectives on a Literary Phenomenon*. Columbia and London: University of Missouri Press, str. 1–12.
- Wilson, Edmund (1956): Oo, Those Awful Orcs! *The Nation* 182, 14. 4. 1956, str. 312–4.
- Zimbardo, Rose A. (2004): Moral Vision in *The Lord of the Rings*. V: Rose A. Zimbardo in Neil D. Isaacs (ur.): *Understanding The Lord of the Rings: The Best Tolkien Criticism*. Boston, New York: Houghton Mifflin Company, str. 68–75.
- Zimmer Bradley, Marion (2004): Men, Halflings and Hero Worship. V: Rose A. Zimbardo in Neil D. Isaac (ur.): *Understanding The Lord of the Rings: The Best Tolkien Criticism*. Boston, New York: Houghton Mifflin Company, str. 76–92.